

TALABALARINING TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH

N. Kubeynova

Qoraqalpoq davlat universiteti

Mamlakatimiz ta'lim siyosatida oliy ta'lim muassasalaridagi ta'lim-tarbiya jarayonini isloh qilish bo'yicha qator tadbirlar amalga oshirilmoqta. Tadqiqotimizning maqsadi nafaqat ko'rib chiqishdir, balki shakllantirishda o'qitishning guruh shaklining ma'nosi va rolini tushunish, kasbiy jarayonda talabalarining tanqidiy fikrlashini tarbiyalash, balki tanqidiy shakllantirish usullarini aniqlashda ham o'quv tashkilotining jamoaviy shaklida talabalarining fikrlash darajalariga e'tibor qaratishdir. Yuqorida aytib o'tilganidek, inson aqliy faoliyatining mantig'i hayotning o'zi mantig'i ta'sirida o'rganadi.

Biroq, eng samarali maqsadga yo'naltirilgan o'quv jarayoni umumlashtirish, tajriba va ushbu masala bo'yicha adabiyotlarni o'rganish uchun asos bo'ladi. Tanqidiy fikrlashni shakllantirishning asosiy usullarining ko'rsatkichlari talabalar jamoalarda ishlaganda rivojlanadi.

Muammoli ta'lim maqsadli talabalarining kognitiv mustaqilligini rivojlantirishga va ularning ijodiy qobiliyat, ijodiy fikrlashiga qaratilgan. "...agar ob'ekt haqida bizga biror narsa ma'lumligini bilsak, masalan, uning biron bir qismi hodisalar yoki uning ba'zi tarkibiy qismlari o'rtasidagi bog'lanish usullari, demak bizda allaqachon ma'lum bir muammoli bilim bor bo'ladi"

"Muammo bu sub'ektning hal qilishning iloji yo'qligini anglashida bu vaziyatda yuzaga kelgan qiyinchiliklar va qarama-qarshiliklar bizning mavjud bilim va tajribamiz, degan ma'noni anglatadi - " [1;98]. M. I. Maxmutovning "Muammoli tushunchada kontseptsiyasida" psixologiyaning topilmalaridan foydalangan fikrlash va tasdiqlashning mahsuldor va reproduktiv turlari haqida ma'lumot beradi. Ma'lum bo'lishicha, muammoli ta'lim rivojlanishning eng muhim vositasi va talabalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish va ko'nikmalarni shakllantirish samarali kognitiv faoliyatdir.

O'quv jarayonida fikrlashning barcha turlarining o'zaro aloqasi amalga oshiriladi.

Talabalar quyidagi harakatlarni bajarganda erishiladi [3; 134]:

- "ongning tanqidiyligi", "o'z-o'zini tanqid qilish" kabi tushunchalarni o'rganish mentalitet, "tanqid" va bu tushunchalarni hayotda qo'llash;

- tanqidiy tahlil va siyosiy, iqtisodiy, mintaqa, mamlakat, xorijdagi va turli sohalardagi ijtimoiy vaziyatlar faoliyati;
- muammo va muammolarni hal qilishda xatolarni muhokama qilish, eng ko'p tanlash;
- muhokamani tashkil qilish orqali hal qilishning yanada oqilona usullari yani nizolar;
- o'zining va boshqalarning asarlariga sharh yozish;
- matnni tanqidiy tahlil qilishga asoslangan adabiy insholar;
- o'qilgan kitoblar, maqolalar, hikoyalar, ertaklar va hokazolarni muhokama qilish;
- bayonot yozish, ulardagi (birovning va boshqalarning) xatolarini izlash va keyin ularning muhokamasi;
- tanqid va o'z-o'zini tanqid qilish bilan bog'liq muammolarni hal qilish;
- isbotlashga o'rgatish orqali ko'nikma va malakalarni shakllantirish tadqiqot, fanda ilgari surilgan farazlarni rad etish va dalil va rad etish tartibi bo'yicha maxsus tayyorgarlik;
- tarix, fizika, kimyo, biologiya va boshqalarga asoslangan buyumlar;
- sport masalalari, filmlar bo'yicha muhokamalar tashkil etish;
- teleko'rsatuvlar, matbuotdagi "shov-shuvli" maqolalar;
- tanqidiy ishlarni amalga oshirishda nizolarni texnik tahlil qilish, munozaralar, eksperimental jarayon va boshqalar.

Shunday qilib, talabalarning jamoada ishlash qobiliyati bunga bog'liq quyidagi ko'nikmalarni rivojlantirish:

- muammoli vaziyatlarning maxsus turlarini ishlab chiqish, yaratish talabalarda muammoga tanqidiy munosabatda bo'lish;
- psixologik va pedagogik vazifalar sinflarini taqqoslash, qayta uning yechimi tanqidiy tahlil va baholashni o'z ichiga oladi;
- talabalarga oldindan taxminlar bilan muammolarning alohida sinflarini taqdim etish ularni hal qilish jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan xatolar haqida bilim;
- har biri uchun muammolarni hal qilish usullarini aniqlash va umumlashtirish;
- tanqidiy baholashning umumlashtirilgan usullarini qo'llash; yangi original, nostandart psixologik muammolarni hal qilish usullarini qo'llash.

Yuqorida aytilganlarning barchasi talabalar qila oladigan xulosaga olib keladi, lekin agar o'quv mashg'ulotlari maqsadli bo'lsa, bu muammoni hal qilish uchun tanqidiy fikrlashga o'rgating. Talabalar to'liq o'zlashtira olishlari uchun va ongli ravishda aqliy qobiliyatingizni yaxshilashga e'tibor qarating qobiliyatlar va olingan ko'nikmalarni qo'llash doirasini kengaytirish, tanqidiy

fikrlashni o'rgatish hayotning turli sohalaridan bir qancha misollar, o'z ichiga olishi kerak.

O'qiyotgan talabalar jamoalarda tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Sizning oldingizda savollar va tizimli ravishda javob izlang. Shu bilan birga, ular nafaqat faktlardan qoniqishadi, balki bu faktlarning sabablari va oqibatlarini ochib berishadi. Jamoa a'zolari rahbardan shubhalanishadi, haqiqatlarni qabul qiladi va doimo o'zlariga savol berishadi: "Agar ...?"

Psixologik va pedagogik adabiyotlarda mavjud tanqidiy fikrlashni shakllantirish bosqichlari [5;147]:

1) birinchi va eng muhim bosqich - o'qituvchini tayyorlash va talabalarni qobiliyatli va tanqidiy fikrlashini rivojlantirish ta'limi;

2) bunday rivojlanish zaruriyati motivlarini shakllantirish sifat;

3) talabalarning maxsus mantiqiy tizimni egallashi operatsiyalar va harakatlar;

4) talabalarni ushbu operatsiyalar bo'yicha bilimlarini qo'llashga o'rgatish (ya'ni ko'nikmalar) ta'lim faoliyati va tengdoshlari va kattalar bilan muloqotda;

5) tizimli o'qitish, faoliyatni so'zlash, aks ettirish tanqidiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun individual mashqlar to'plamini fikrlash.

Jamoa a'zolari shakllanishning uchta asosiy bosqichidan o'tadi: qiyinchilik, tushunish va mulohaza yuritish bosqichlari [2;67]. Biroq, bizning fikrimizcha, to'rtinchi bosqich ham zarur – umumlashtirish tinglash va baholash. Barcha bosqichlar o'zaro bog'liqli.

Kritik shakllanishining sanab o'tilgan bosqichlariga ko'ra talabalarning fikrlashiga qarab, biz taxminiy fikrni ishlab chiqishga harakat qildik, shakllantirishga qaratilgan o'quv mashg'ulotlarini o'tkazish rejasi tashkilotning jamoaviy shaklida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, ta'limni tartibga solishga erishdik.

Jamoadada ishlash, talabalar o'zlarining taqiqlarini engib o'tishadi va asta-sekin o'z fikrini bildirishni o'rganing, bu hatto ba'zilariga psixoterapevtik ta'sir ko'rsatadi.

Y. Skalkova kombinatsiyani ta'kidlaydi, talabalarning guruhda to'g'ri ishlashi, to'g'ri pedagogik etakchilik, ijtimoiy qimmatli shakllanishiga hissa qo'shishi mumkin talabalarning shaxsiy xususiyatlari, ular o'rtasidagi axloqiy munosabatlar, jamoaviy xulq-atvor ko'nikmalari [3; 76].

Maqsadlar: oliy ta'lim muassasalari talabalarning jamoalardagi mashg'ulotlarda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga oid.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish maqsadlari:

- talabalarning mantiqiy, muammoli, ijodiy fikrlashga ega bo'lishi;

- talabalarga asosiy mantiqiy tushunchalarni o'rgatish: refleksiya - inkor - tanqid - tanqidiylik - o'z-o'zini tanqid qilish – bahs munozaraga kirishish - isbotlash - rad etish - baholash - o'zini o'zi qadrlash - qiymatni baholash;

- talabalarda tanqidiy xulosalar chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirish tanqidiy fikrlash tarzidagi, bag'rikenglik xarakteridagi fikrlar;

- talabalarni tanqidiy mantiqiy xatolarni aniqlashga o'rgatish, hodisalarni baholash.

Tanqidiy fikrlashni shakllantirishning didaktik shartlari:

- jamoa a'zolarining yoshi va individual xususiyatlari, talabalarning to'plangan tajribasini hisobga olgan holda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish shartlarini belgilash;

- talabalarning jamoada tanqidiy fikrlash darajasini aniqlash;

- jamoa a'zolarini mantiqiy tuzilma bilan tanishtirish va turli fanlarga tanqidiy munosabat bildirishni shakllantirish;

- talaba yangi o'quv materialini taqdim etishda, o'qitishda tanqidiy fikrlash usullaridan foydalanish;

- jamoa a'zolari tomonidan o'quv topshiriqlarini bajarish;

- talabalar o'rtasida umumlashtirilgan usul va uslublarni shakllantirish;

- guruh muammolarini hal qilishda bayonotlarni tanqidiy tahlil qilish.

O'qituvchi faoliyati

KURS MAZMUNI

1. Talabalarning tanqidiy fikrlashining rivojlanishi uchun yangi o'quv mavzusida talab qilinadigan materialni kiritish;

2. Tanqidning har xil turlarini ta'lim axborotiga jamoa a'zolariga taqdim etilgan materiallarni kiritishni shakllantirish;

3. Guruh topshiriqlarini, tanqidiy talab qiladigan vazifalarni tayyorlash turli fanlar bo'yicha mavzularni o'rganish jarayonida fikrlash;

4. O'quv materiallarini tematik taqsimlash, muvofiq tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun mo'ljallangan jamoa a'zolarining tanqidiy fikrlashini rivojlantirish vazifalari.

5. Talabalarning tanqidiy fikrlash darajasini aniqlash.

Trening shakllari

1. Guruh qarorlarini qabul qilishda tanqidiy fikrlashdan foydalanish jamoa a'zolarining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda vazifalarni loyihalash;

2. Muammoli-kognitiv tizimlarni yechishda guruhda ishlash talabalar uchun tanqidiy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun vaziyatlarni taxlil qilish;

3. Rollarning taqsimlanishini hisobga olgan holda talabalarning guruh ishi yaratishga qaratilgan vazifalarni bajarish uchun jamoada tanqidiy fikrlash.

O'qitish usullari

1. Tayyorlikni aniqlash uchun reyting tizimidan foydalanish talabalarning o'quv materialini o'zlashtirish qobiliyatini va shakllantirish va talabalarning bilim darajasiga mos ravishda pedagogik texnologiya tanlash.

2. Talabalarni tanqidiy fikrlashga undash o'quv mashg'ulotlarining mazmuni va ularda tanqidiy munosabatni shakllantirish bayonotlar va harakatlarga munosabat.

Pedagogik texnologiya tarkibidagi darajalarni belgilash tanqidiy fikrlashni shakllantirish "past", "o'rtacha", "yuqori".

4. Muammoli ta'lim texnologiyasidan foydalanish: metod muammoli taqdimot, evristik usul ("ziddiyat bilan" usuli, keraksiz ma'lumotlarni chiqarib tashlash va ishonchlilikni baholash axborot manbai), tadqiqot usuli, dialog, talabalarni mustaqil ishlashga undash usullari mantiqiy vazifalarni tanqidiy fikrlash texnikasi bilan o'rganish, ya'ni...

Qaerda savol tug'ilsa: "Agar ...", "Nima ...?"

Mantiqiy usuldan foydalanish (tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish).

6. Refleksiv-muammoli va tanqidiy metoddan foydalanish tanqidiy tafakkuri, induktiv va deduktiv fikrlash.

Talabalar faoliyati

Darsning mazmuni

1. Formal va dialektik mantiq haqidagi bilimlarni egallash;

2. Bir qator vazifalarni bajarish, ularning bajarilishi muammoli-tanqidiy fikrlash, mantiqiy usullar va tanqidiy usullardan foydalanish talabalarning ta'lim va bilimdagi bayonotlarini tahlil qilish va baholash tadbirlar.

4. Talabalarning mantiqiy xatolarini topishi va ularni tuzatishi. Bu xatolarni o'zingiz hal qiling...

Ta'lim shakllari

1. O'quv mashg'ulotlari davomida guruh ishlarini olib borish, matn va topshiriqlarni tahlil qilishga asoslangan muhim talab qiladigan vazifalar va ularni amalga oshirishni o'z ichiga oladi.

2. Bajarishga qaratilgan guruh ishlarini olib borish mantiqiy-kognitiv vazifalar.

3. Bog'liq mantiqiy-kognitiv, tanqidiy tahlil bilan, o'quv mashg'ulotlarida vazifalarni rolli o'ynash.

O'qitish usullari

1. O'quv ma'lumotlari va materiallariga tayyorlik darajasini mustaqil aniqlash.

2. Talabalar tomonidan mantiqiy topshiriqlarni yechish va bajarish (isbot va rad etish, aniqlash va umumlashtirish tartibi muammolarni hal qilish usullari va boshqalar).

3. Talabalar ijodiy ishlarni bajaradi.

4. Tanqidiy fikrlash bilan bog'luq texnikalarni uzatish mashqlarni bajarish yangi vaziyatda analitik tahlil va amaliy ko'nikmalar tanqidiy fikrlash (boshqa talabaning ishiga sharh yozish), har qanday ish uchun, yozma ishingizda xatolar va boshqalar topish va sozlash).

Tanqidiy fikrlash madaniyati

- nutq madaniyatini egallash;
- bahs va munozara madaniyatini egallash;
- muloqot jarayoniga psixologik jihatdan to'g'ri kirishish qobiliyati;
- jamoa a'zolari tomonidan ilgari surilgan barcha g'oyalarni qabul qilish va ko'rib chiqish;

- o'z fikrini erkin ifodalash;

- o'zini ifodalash har bir jamoa a'zosining fikri, chunki bu o'z fikrlarini bildirishga yordam beradi;

- o'z nuqtai nazari uchun javobgarlik;

- suhbatni olib borish va pauza qilish qobiliyati;

- fikrni ifodalash qoidalariga rioya qilish;

- turli masalalar bo'yicha konsensusga erishish;

- munozaralar va munozaralarda haqiqatni aniqlash;

- raqiblarga e'tiroz bildirish;

- suhbatdoshni tinglash va eshitish qobiliyati;

- yaxshi niyat;

- konstruktiv tanqid;

- sabr;

- o'zaro tushunish.

Xulosa sifatida shuni aytish joiz, oliy ta'lim muassasalarida talabalarda tanqidiy fikrlash kompetentlikni rivojlantirish jarayonida muloqot madaniyatini, nutq texnikasini, barcha etiket qoidalariga rioya qilishga tarbiyalash asosiy maqsadimiz bo'lishi lozim. Buyuk mutafakkirlarimiz Xorazmiy, Farobiy, Ibn Sinolar ta'kidlaganidek, "bolaning mustaqil tanqidiy fikrlashi jarayonida o'zlashtirilgan bilimlari biror-bir manbadan tayor holda olingan bilimlar bilan qiyoslanganda katta afzallikka ega. To'liqroq va tezroq rivojlangan bu bilimlar o'quvchilar e'tiqodiga, ular tafakkuri hamda faol amaliy-tanqidiy fikrlashi quroliga aylanadi".

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. АРАБОВА М., БЕРДИЕВА Ф. “ТАНҚИДИЙ ФИКРЛАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ” jurnali ЗАМОНАВИЙ ТАЪЛИМ / 2014, 7 54- bet
2. Рубинштейн С.Л. О природе мышления и его составе: психология мышления / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1991. – 80 с.
3. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: учеб. для студентов высш. и сред. пед. учеб. заведений / С.А. Смирнов [др.]; под ред. С. А. Смирнова. – 5-е изд., стер. – М.: Академия, 2004. – 512 с.
4. Солсо Р. Когнитивная психология / Р. Солсо. – СПб.: Питер, 2006. – 589 с.
5. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. – СПб.: Питер, 2000. – 240 с.
6. Ҳошимов К., Нишонова С., Иномова М., Ҳасанов Р. Педагогика тарихи. – Т.: «Ўқитувчи», 1996.